

ВПЛИВ ПОХИБКИ ВІД ПЕРЕНОСНОЇ (ВІДНОСНО ПРИЛАДУ) КУТОВОЇ ШВИДКОСТІ ОБЕРТАННЯ ЗЕМЛІ НА ТОЧНІСТЬ НИЗЬКОЧАСТОТНОГО ГРАВИМЕТРА АВТОМАТИЗОВАНОЇ АВІАЦІЙНОЇ ГРАВИМЕТРИЧНОЇ СИСТЕМИ

Точні знання гравітаційного прискорення g та його аномалій Δg необхідні в авіаційній і космічній техніці (корекція систем інерціальної навігації ракет, літаків, орбіт космічних літальних апаратів), у геології, геодезії (розвідка корисних копалин, вивчення форми поверхні Землі тощо).

Для визначення характеристик гравітаційного поля Землі можна побудувати авіаційну гравіметричну систему (АГС), чутливим елементом (ЧЕ) якої є гравіметр. За допомогою АГС можна здобути гравіметричну інформацію у важкодоступних районах земної кулі набагато швидше та з меншими витратами, ніж за допомогою наземних морських або сухопутних гравіметричних засобів. Тому проведення високоточних авіаційних вимірювань є актуальним.

На кафедрі приладобудування НТУУ «КПІ» сьогодні розроблено новий низькочастотний ПГ, чутливий елемент якого виконано з двома каналами, в кожному з яких встановлено по одному п'єзоелементу. П'єзоелементи обох каналів є ідентичними і виконані у вигляді п'єзопластин та інерційної маси, що закріплені одне на одному. П'єзоелемент одного каналу розташовано п'єзопластинами вниз, а п'єзоелемент іншого каналу розташовано п'єзопластинами вгору. Виходи п'єзопластин обох каналів з'єднані з входами суматора, вихід якого з'єднаний із входом пристрою обчислення вихідного сигналу гравіметра. Новий ПГ є точнішим за існуючі сьогодні гравіметри АГС, тому доцільно буде проаналізувати його похибки.

Похибки від переносної (відносно приладу) кутової швидкості ω_z обертання Землі визначаються формулами:

$$\Delta_3 = K_{ПГ} \omega_3; \quad (1)$$

$$\delta_3 = \frac{\Delta_3}{\alpha_{кор}} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де $K_{ПГ}$ – коефіцієнт передачі ПГ; ω_3 – швидкість обертання Землі; $\alpha_{кор}$ – корисний сигнал ПГ.

Знайдемо аналітичний вираз похибки Δ_3 . Для цього врахуємо, що вертикальна складова переносної кутової швидкості головної осі $xOyz$ зумовлена обертанням Землі і власним рухом ЛА:

$$\omega_z = \omega_3 \sin \varphi + \frac{V_y}{r} \operatorname{tg} \varphi; \quad (3)$$

$$V_y = r \dot{\lambda} \cos \varphi; \quad (4)$$

$$\frac{V_y}{r} \operatorname{tg} \varphi = \dot{\lambda} \sin \varphi, \quad (5)$$

де V_y – східна складова шляхової швидкості ЛА; r – геоцентричний радіус Землі; $\dot{\lambda}$ – швидкість зміни довготи.

Із урахуванням (5) можна представити вираз (3) у вигляді:

$$\omega_z = (\omega_3 + \dot{\lambda}) \sin \varphi. \quad (6)$$

У загальному випадку руху ЛА ще повертається навколо осі Oz з кутовою швидкістю $\dot{k}$, тоді

$$\omega_z = (\omega_3 + \dot{\lambda}) \sin \varphi + \dot{k}, \quad (7)$$

де k – курсовий кут у площині горизонту, відлічуваний за рухом годинникової стрілки від напрямку на північ до повздовжньої осі об'єкта.

З урахуванням (7) запишемо вираз (3) у вигляді:

$$\Delta_3 = K_{ПГ} [(\omega_3 + \dot{\lambda}) \sin \varphi + \dot{k}]. \quad (8)$$

Відповідне середнє значення абсолютної похибки $\bar{\Delta}_3$ становить:

$$(t_2 - t_1) \bar{\Delta}_3 = K_{ПГ} [k(t_2) - k(t_1)] + K_{ПГ} \int_{t_1}^{t_2} \omega_3 \sin \varphi(t) dt + K_{ПГ} \int_{t_1}^{t_2} \dot{\lambda}(t) \sin \varphi(t) dt, \quad (9)$$

де $(t_2 - t_1)$ – інтервал усереднення.

Максимальне значення члена $K_{ПГ} \omega_3 \sin \varphi$, яке відповідає 90° та швидкості обертання Землі $\omega_3 = 7.29 \cdot 10^{-5} \text{ с}^{-1}$, становить $2.92 \cdot 10^{-5}$ рад.

Очевидно, що при сталому значенні ω_3 і заданому k похибка обчислення вказаного члена залежить від похибки визначення φ . Вважаючи, що похибка обчислення $K_{ПГ} \omega_3 \sin \varphi$ має бути не більшою за $0.01\% = 2.92 \cdot 10^{-7}$ рад, легко підрахувати, що похибка визначення широти має не перевищувати 0.5° . Зауважимо: похибка визначення широти менша

за 0.5° , якщо замінити $\int_{t_1}^{t_2} \sin \varphi(t) dt$ середнім значенням $\overline{\sin \varphi}$ для інтервалу усереднення $(t_2 - t_1)$. Крім того, оскільки

польоти відбуваються зі сталою швидкістю, то середнє значення $\overline{\varphi}$ відповідає середині інтервалу $(t_2 - t_1)$ і $\overline{\sin \varphi}$

несуттєво відрізняється від $\sin \overline{\varphi}$, тому

$$K_{III} \int_{t_1}^{t_2} \omega_3 \sin \varphi(t) dt = K_{III} \omega_3 \sin \overline{\varphi} (t_2 - t_1). \quad (10)$$

Чутливість АГС до похибок вимірювання широти максимальна під час руху ЛА у середніх широтах. Тому визначимо член $\dot{\lambda}(t) \sin \varphi$ при $\varphi = 65^\circ$ і $v_y = 234$ м/с, $r = 6.4 \cdot 10^6$ м:

$$\dot{\lambda}(t) \sin \varphi = 7.3 \cdot 10^{-5} \text{ c}^{-1}. \quad (11)$$

Отже, $\dot{\lambda}(t) \sin \varphi$ при заданих параметрах руху дорівнює кутовій швидкості обертання Землі.

Якщо брати інтеграл від $\dot{\lambda}(t)$ для коротких інтервалів часу, які можна вважати сталими, то можна скористатися рівнянням:

$$K_{III} \int_{t_1}^{t_2} \dot{\lambda}(t) \sin \varphi(t) dt = K_{III} [\lambda(t_2) - \lambda(t_1)] \sin \overline{\varphi}, \quad (12)$$

де $\overline{\varphi}$ – добирається як середина інтервалу усереднення.

Під час випробувальної програми слід обирати маршрут польоту або вздовж паралелі або вздовж меридіана (у цьому разі можна застосовувати розвинення у ряд для відносно грубої апроксимації $\sin \overline{\varphi}$). При зведенні польотних даних для обчислення $\overline{\varphi}$ слід використовувати середню точку інтервалу $(t_2 - t_1)$.

Запишемо вираз (8) в остаточному вигляді:

$$\Delta_3 = K_{III} \left(\frac{k(t_2) - k(t_1)}{t_2 - t_1} + \omega_3 \sin \overline{\varphi} + \frac{\lambda(t_2) - \lambda(t_1)}{t_2 - t_1} \sin \overline{\varphi} \right). \quad (13)$$

Обчислимо $\overline{\Delta}_3$ та $\overline{\delta}_3$, коли $\dot{k} = 0$, для наведених вище параметрів. У цьому разі $\overline{\Delta}_3 = 5.8 \cdot 10^{-5}$ рад = 584 мГал і $\overline{\delta}_3 = 2.92 \cdot 10^{-2} \%$.

Отже, похибка ПГ, спричинена ω_3 , велика порівняно з іншими похибками, її треба враховувати введенням поправки в рівняння руху АГС.

З виразу (13) видно: для того щоб зменшити похибку від переносної кутової швидкості навколо осі ПГ, треба зменшити коефіцієнт передачі каналу вимірювань за рахунок зміни конструкції ПГ.